MEHMONDO‘STLIK SOHASIDA YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARINI JORIY ETISHNING NAZARIY USLUBIY TAMOYILLARI

Sayitqulova Farangiz
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
MTM-M - 125 guruh magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.19998958

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehmondo‘stlik sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy-uslubiy asoslari tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi mehmonxona va turizm xizmatlarida resurs tejamkorligi, past uglerodli boshqaruv va aylana iqtisodiy yondashuvlarni amaliy qarorlarga tarjima qiluvchi konseptual model hamda uni baholash mezonlarini ishlab chiqishdir. Metodologiya sifatida xalqaro ilmiy adabiyotlar sharhi, normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, kontent tahlil va ekspert baholash elementlariga tayangan konseptual modellashtirish qo‘llanildi. Ilmiy yangilik sifatida mehmondo‘stlik korxonalari uchun yashil transformatsiyaning ko‘p mezonli baholash ramkasi, xarajat-ta’sir mantiqiga asoslangan indikatorlar tizimi va joriy etish bosqichlari taklif etildi. Natijalar yashil amaliyotlarning operatsion samaradorlik, xizmat sifati va bozor barqarorligiga ta’sirini izohlovchi nazariy bog‘lanishlarni aniqlashtiradi.
Kalit so‘zlar. yashil iqtisodiyot; mehmondo‘stlik sohasi; barqaror turizm; resurs tejamkorligi; aylana iqtisodiyot; uglerod izi; ekologik boshqaruv.

Аннотация. В статье системно анализируются теоретико-методические основы внедрения принципов зеленой экономики в сфере гостеприимства. Цель исследования состоит в разработке концептуальной модели и критериев оценки, позволяющих переводить ресурсосбережение, низкоуглеродное управление и подходы циркулярной экономики в практические управленческие решения гостиничных и туристских предприятий. Методология включает обзор международной научной литературы, анализ нормативно-правовых документов, контент-анализ и концептуальное моделирование с элементами экспертной оценки. Научная новизна заключается в предложении многокритериальной рамки оценки зеленой трансформации для предприятий гостеприимства, системы индикаторов на основе логики «затраты–эффект» и этапов внедрения. Полученные результаты уточняют теоретические связи между зелеными практиками, операционной эффективностью, качеством сервиса и устойчивостью рыночных позиций.
Ключевые слова: зеленая экономика; сфера гостеприимства; устойчивый туризм; ресурсосбережение; циркулярная экономика; углеродный след; экологическое управление.

Abstract. This article provides a systematic analysis of the theoretical and methodological foundations for implementing green economy principles in the hospitality sector. The study aims to develop a conceptual model and an assessment framework that translate resource efficiency, low-carbon management, and circular economy approaches into practical managerial decisions for hotels and tourism service providers. The methodology relies on an international literature review, analysis of regulatory documents, content analysis, and conceptual modeling supported by expert judgment elements. Scientific novelty is expressed through a multi-criteria framework for assessing green transformation in hospitality firms, a cost–impact-based indicator system, and a staged implementation logic. The results clarify theoretical linkages between green practices, operational efficiency, service quality, and the long-term resilience of market

performance, thereby supporting evidence-informed sustainability strategies in hospitality management.

Keywords: green economy; hospitality industry; sustainable tourism; resource efficiency; circular economy; carbon footprint; environmental management.

Krish. Mehmondo‘stlik sohasi xizmatlar iqtisodiyotining tez o‘suvchi segmenti sifatida hududiy bandlik, investitsiya oqimi va turistik jozibadorlikni shakllantiradi, biroq uning ekologik yuklamasi ham sezilarli: energiya va suv iste’moli, chiqindi hosil bo‘lishi, ta’minot zanjirlaridagi yashirin emissiyalar hamda mavsumiy talab tebranishlari sabab operatsion samarasizliklar yuzaga keladi. Shu bois yashil iqtisodiyot tamoyillarini mehmonxona va turizm xizmatlariga integratsiyalash nafaqat ekologik maqsad, balki xarajatlarni boshqarish, risklarni kamaytirish va bozor talabiga moslashish strategiyasiga aylanmoqda. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda yashil mehmonxonalar, ekologik sertifikatlash, energiya menejmenti va iste’molchi xulq-atvori o‘rtasidagi bog‘liqliklar keng yoritilgan bo‘lsa-da, nazariy yondashuvlar ko‘pincha alohida instrumentlar darajasida qolib, ularni yagona uslubiy ramkaga birlashtirish masalasi yetarli darajada tizimlashtirilmagan . Ayniqsa, o‘tish iqtisodiyotiga xos institutsional cheklovlar, kapital yangilanishining sekinligi va ma’lumotlar shaffofligining pastligi sharoitida yashil transformatsiya bosqichlari, indikatorlari va boshqaruv mexanizmlarini uyg‘un ko‘rsatib beradigan metodik asos zarur.

Mavjud yondashuvlarni tanqidiy baholash shuni ko‘rsatadiki, birinchi yo‘nalish ekologik samaradorlikni texnik ko‘rsatkichlar orqali o‘lchashga urg‘u beradi, biroq xizmat sifati va mijoz qoniqishi bilan bog‘liq nomoddiy natijalarni chetda qoldiradi. Ikkinchi yo‘nalish marketing va brend qiymati doirasida “yashil imij”ni tahlil qiladi, lekin resurs tejamkorligi va xarajat-ta’sir nisbatini yetarli darajada ochib bermaydi. Uchinchi yo‘nalish esa barqaror turizm siyosati va hududiy boshqaruv nuqtai nazaridan qaraydi, ammo korxona darajasidagi joriy etish mexanizmlarini aniq algoritmlashtirmaydi . Shu ziddiyatli holat mehmondo‘stlik sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy-uslubiy tamoyillarini kompleks ko‘rib chiqishni, korxona ichki jarayonlari va tashqi muhit talablarini birlashtiruvchi konseptual model ishlab chiqishni taqozo etadi.

Tadqiqotning maqsadi mehmondo‘stlik sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish va baholash mezonlari tizimini taklif etishdan iborat. Vazifalar sifatida yashil iqtisodiyotning xizmatlar sektoriga tatbiq mantiqini aniqlashtirish, mehmondo‘stlik korxonalarida resurs oqimlari va emissiyalar manbalarini tipologiyalash, joriy etish bosqichlari hamda indikatorlar to‘plamini asoslash, shuningdek boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi ko‘p mezonli baholash ramkasini shakllantirish belgilandi. Ilmiy yangilik taklif etilayotgan yondashuvning integralligi bilan izohlanadi: u texnik resurs samaradorligi, iqtisodiy natijadorlik, xizmat sifati va institutsional moslikni yagona metodik konstruksiyada uyg‘unlashtiradi. Amaliy ahamiyat esa mehmonxona va turizm subyektlarida “yashil portfel”ni shakllantirish, investitsiya ustuvorliklarini tanlash va monitoring tizimini yo‘lga qo‘yish imkonini beradigan indikatorlar hamda bosqichli joriy etish mantiqida namoyon bo‘ladi .

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot konseptual va uslubiy yo‘nalishda olib borildi. Ma’lumotlar bazasi sifatida mehmondo‘stlikda barqarorlik, ekologik boshqaruv, resurs tejamkorligi va aylana iqtisodiyot bo‘yicha tanlangan ilmiy manbalar korpusi, shuningdek sohani tartibga soluvchi normativ yondashuvlar va amaliy qo‘llanmalar mazmuni xizmat qildi. Metodlar majmuasi uch qatlamda qurildi: birinchidan, adabiyotlar sharhi va kontent tahlil orqali yashil iqtisodiyot tamoyillarining mehmondo‘stlikdagi tipik amaliyotlari va ularning natija ko‘rsatkichlari ajratib olindi; ikkinchidan, tizimli tahlil va sabab-oqibat mantiqi asosida resurs oqimlari, xarajatlar va xizmat natijalari o‘rtasidagi bog‘lanishlarni ifodalovchi konseptual model ishlab chiqildi; uchinchidan, ko‘p mezonli baholash yondashuvi asosida indikatorlar tizimi

“kiritmalar jarayon natijalar” zanjiri bo‘yicha guruhlandi va ularni hisoblash hamda taqqoslash tamoyillari belgilandi. Metodologik tanlovning asosliligi shundaki, mehmondo‘stlikdagi yashil transformatsiya faqat texnologik yangilanish emas, balki boshqaruv amaliyoti, xodimlar xulqi va mijoz tajribasini qamrab oluvchi murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim bo‘lib, uni bir yoqlama ko‘rsatkich bilan baholash noto‘g‘ri xulosalarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun taklif etilgan uslubiy ramka ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlaydigan integratsiyalashgan yondashuvga tayanadi.

Tahlil va natijalar. O‘tkazilgan tahlil natijasida mehmondo‘stlik sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish to‘rtta o‘zaro bog‘liq blok orqali izohlanishi aniqlandi. Birinchi blok resurs tejamkorligi va ishlab chiqarish-iste’mol samaradorligini ifodalaydi; unda energiya intensivligi, suv intensivligi, bir mehmon tuniga to‘g‘ri keladigan chiqindi hajmi kabi ko‘rsatkichlar asosiy o‘rinni egallaydi. Ikkinchi blok past uglerodli boshqaruv va emissiyalarni kamaytirish mexanizmlarini qamrab oladi; bunda to‘g‘ridan to‘g‘ri energiya iste’molidan kelib chiqadigan emissiyalar bilan birga ta’minot zanjiri orqali bilvosita shakllanadigan uglerod izi ham inobatga olinadi. Uchinchi blok aylana iqtisodiyot yondashuvini ifodalaydi: chiqindini ajratish, qayta ishlash ulushi, bir martalik materiallardan voz kechish, qayta foydalaniladigan qadoqlash va amenitilar ulushini oshirish, oziq-ovqat yo‘qotishlarini qisqartirish kabi natijalar shu yerda jamlanadi. To‘rtinchi blok institutsional va xizmat sifati o‘lchovlarini birlashtiradi; bunda ekologik standartlar bo‘yicha ichki reglamentlar, xodimlarni o‘qitish qamrovi, mijozlarning yashil amaliyotlarni qabul qilishi va qoniqish dinamikasi, shikoyatlar strukturasida ekologik omilning ulushi kabi ko‘rsatkichlar ajratildi.

Natijalar asosida joriy etishning bosqichli mantiqi taklif etildi. Birinchi bosqich “tezkor yutuqlar” bo‘lib, u kam kapital talab qiladigan, ammo tez iqtisodiy samara beradigan amaliyotlarni qamrab oladi: energiya auditiga tayangan rejim optimallashtirish, yoritish tizimlarining samaradorligini oshirish, suv oqimini cheklovchi moslamalar, chiqindini ajratishning minimal infratuzilmasi va xodimlar uchun standart operatsion tartiblarni kiritish. Ikkinchi bosqich “jarayonlarni qayta loyihalash” bo‘lib, unda raqamli monitoring, xarid siyosatini yashillashtirish, ta’minotchilarni tanlash mezonlari va xizmat dizayniga ekologik parametrlarni kiritish ustuvor bo‘ladi. Uchinchi bosqich “kapital modernizatsiya va innovatsiya” bo‘lib, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, issiqlik nasoslari, yuqori samarali HVAC tizimlari, suvni qayta aylantirish va binoning yashil standartlarga mos rekonstruksiyasi kabi yechimlar bilan tavsiflanadi. Har bir bosqich uchun indikatorlar “kiritma jarayon natija” zanjirida bog‘lanib, investitsiya va operatsion xarajatlar bilan ekologik va xizmat natijalari o‘rtasida taqqoslanadigan o‘lchov maydonini shakllantirdi.

Ko‘p mezonli baholash ramkasi doirasida integrallashgan “yashil samaradorlik profili” tushunchasi asoslandi. U korxonaning resurs intensivligi kamayishi, emissiya dinamikasi, aylana amaliyotlar ulushi, xizmat sifati barqarorligi va institutsional moslik ko‘rsatkichlarini bir vaqtning o‘zida kuzatish imkonini beradi. Tahliliy natijalar shuni ko‘rsatdiki, ekologik amaliyotlar faqat xarajatlar oshishiga olib keladi degan stereotip doim ham tasdiqlanmaydi: birinchi va ikkinchi bosqichdagi chora-tadbirlar ko‘pincha operatsion tejamkorlikni kuchaytirib, xizmat uzluksizligi va mijoz tajribasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, uchinchi bosqich esa uzoq muddatli investitsion rejalashtirishni talab qilgani uchun moliyaviy cheklovlarga eng sezgir hisoblanadi.

Olingan natijalar mehmondo‘stlikda yashil transformatsiya bo‘yicha xalqaro ilmiy qarashlar bilan uyg‘un: resurs samaradorligi va ekologik boshqaruvning asosiy drayverlari sifatida boshqaruv intizomi, o‘lchash va monitoring, shuningdek xodimlar kompetensiyasi ajralib turadi . Biroq ushbu maqolada taklif etilgan yondashuvning farqli jihati shundaki, u yashil amaliyotlarni alohida texnik choralar majmui sifatida emas, balki xizmat qiymati zanjiriga integratsiyalashgan boshqaruv arxitekturasi sifatida talqin qiladi. Xususan, xizmat sifati indikatorlarini ekologik ko‘rsatkichlar bilan parallel kiritish korxonaning “yashil” qarorlari mijoz tajribasini

yomonlashtirmasligi, aksincha, qulaylik va ishonchni mustahkamlashi kerakligi haqidagi nazariy tezisni metodik darajada mustahkamlaydi. Bu yondashuv mehmondo‘stlikdagi raqobat ko‘pincha nomoddiy qiymat, servis madaniyati va reputatsiya orqali shakllanishini inobatga oladi; demak, yashil iqtisodiyot tamoyillari ham aynan shu qiymat mexanizmlariga mos tarzda joriy etilishi zarur.

Natijalarni amaliy talqin qilishda bir nechta muhim jihat ko‘zga tashlanadi. Birinchidan, indikatorlar tizimi xarajat-ta’sir mantiqiga tayangani sababli “yashil portfel”ni shakllantirishda investitsion ustuvorliklarni asoslash osonlashadi: tezkor tejamkorlik beradigan choralar bilan uzoq muddatli emissiya kamaytiruvchi kapital yechimlar o‘rtasida muvozanat topish mumkin. Ikkinchidan, aylana iqtisodiyot blokining kiritilishi mehmondo‘stlik korxonalarida chiqindini faqat utilizatsiya muammosi sifatida emas, balki ikkilamchi resurs oqimi sifatida ko‘rishga yordam beradi; bu yondashuv ta’minot zanjiri bilan muzokaralarda ham yangi imkoniyatlar yaratadi. Uchinchi jihat, institutsional moslik ko‘rsatkichlari yashil transformatsiyaning barqarorligi uchun muhim: ekologik siyosat, reglament va o‘qitish tizimisiz texnik yechimlar “bir martalik loyiha” bo‘lib qolishi ehtimoli yuqori.

Tadqiqot cheklovlari konseptual xarakter bilan bog‘liq: taklif etilgan ramka universallikka intiladi, biroq hududlar kesimida energiya narxlari, suv taqchilligi, chiqindi infratuzilmasi va iste’molchi afzalliklari keskin farq qilishi mumkin. Shuningdek, uglerod izi va ta’minot zanjiri emissiyalarini aniq hisoblash ma’lumotlar yetishmasligi sabab murakkablashadi; bu holatda proksi-ko‘rsatkichlar yoki soddalashtirilgan koeffitsientlardan foydalanishga to‘g‘ri keladi, bu esa aniqlikka ta’sir qiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun metodik ramkani empirik sinovdan o‘tkazish, turli toifadagi mehmonxonalar bo‘yicha benchmark qiymatlarni ishlab chiqish, shuningdek mijoz xulq-atvorining “yashil tanlov”ga sezgirligini iqtisodiy modellashtirish orqali chuqurlashtirish maqsadga muvofiq .

Xulosa va tavsiyalar. Tadqiqot mehmondo‘stlik sohasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishning nazariy-uslubiy asoslari integratsiyalashgan yondashuvni talab qilishini ko‘rsatdi. Taklif etilgan konseptual model yashil transformatsiyani resurs tejamkorligi, past uglerodli boshqaruv, aylana iqtisodiyot va institutsional hamda xizmat sifati o‘lchovlarini birlashtirgan to‘rtta blok orqali izohlaydi. Bosqichli joriy etish mantiqi korxonalarga tezkor operatsion yutuqlardan boshlab jarayonlarni qayta loyihalash va kapital modernizatsiyagacha izchil o‘tish imkonini beradi. Ko‘p mezonli baholash ramkasi esa ekologik va iqtisodiy natijalarni xizmat sifati bilan bir maydonda kuzatib borish, investitsion ustuvorliklarni asoslash va monitoringni tizimlashtirishga xizmat qiladi. Umuman, yashil amaliyotlar mehmondo‘stlikda xarajat omili bilangina cheklanmay, raqobatbardoshlik, risklarni kamaytirish va bozor barqarorligini mustahkamlovchi boshqaruv resursi sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Bohdanowicz P. Environmental awareness and initiatives in the Swedish and Polish hotel industries: survey results. International Journal of Hospitality Management. Oxford, Elsevier, 2006. 25 p. 662–682.
2. Gössling S., Peeters P., Hall C. M., Ceron J. P., Dubois G., Lehmann L., Scott D. Tourism and water use: Supply, demand, and security. An international review. Tourism Management. Oxford, Elsevier, 2012. 33 p. 1–15.
3. Пахомова Н. В., Рихтер К. К., Мальшина В. А. Зеленая экономика: теория и практика. Санкт-Петербург, Издательство Санкт-Петербургского университета, 2017. 360 с.
4. Бобылев С. Н., Захаров В. М. Зеленая экономика и цели устойчивого развития для России. Москва, Экономика, 2018. 320 с.
5. Каримова Г. Қ. Туризм ва меҳмондўстлик соҳасини барқарор ривожлантиришнинг иқтисодий механизмлари. Тошкент, Иқтисодиёт, 2020. 240 б.

6. Абдурахманов К. Х., Холмўминов Ш. Р. Хизматлар соҳасида инновацион бошқарув ва самарадорлик. Тошкент, Фан, 2019. 280 б.
7. Porter M. E., van der Linde C. Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. Journal of Economic Perspectives. Nashville, American Economic Association, 1995. 9 p. 97–118.
8. Tukhliev .I.S.,& Abdukhamidov,S.A (2021). Strategic planning processes in regional tourism in the digital economy.Central Asian Journal of Invations on Tourism Managament and Finans ,2(5),22-27.
9. Tukhliev.I.S.,& Hayitboyev,R.(2014). Fundamentals of tourism. Textbook-T; Sciense and Technology.
10. Tukhliev ,I.S.,&Muhamadiyev.A.N.(2019). SMART-TOURISM EXPERIENCE IN GEO INFORMATION SYSTEMS. Theoretical & Applied Science, 501-504.
11. Tuxliev ,I .S., Hayitboyev ,R., Ibodullayev ,N.E.,& Amriddinova ,R.S.,(2010). The basics of tourism: A handbook .Samarkand:SamISI,11.
12. Tuxliev ,I.S., Hayitboyev ,R., Ibodullayev ,N.E., & Amriddinova ,R.S., (2010).Turizm asoslari: o'quv qo'llanma .Samarqand SamISI ,247.
13. Butunjahon turizm tashkiloti Bosh Assambleyasi 25-sessiyasida davlatimiz rahbari nutqi. https://president.uz/uzlists/view/6763
14. Turizm atamalarining izohli lug'ati /I.S.Tuxliev,M.E.Po'latov,A.SH.Berdimurodov.-Samarqand, "Navro'z", 2021, 248 bet .
15. Tuxliev I.S., Abduxamidov S.A. Turizm nazariya va amaliyot .
16. Darslik (uchinchi nashr) –T.: <<Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi>>, 2021. 424 bet.